

L'humanisme solidari de Sartre com a anticipació de la filosofia intercultural

Raúl Fonet-Betancourt

Introducció

En ocasió dels deu primers anys de la mort de Jean-Paul Sartre el periòdic parisenc *Libération* publicà el juny de 1990 un dossier especial que portava per títol una pregunta una mica provocadora: «Que reste-t-il de Sartre?»¹

I avui també, quinze anys més tard, en la commemoració del primer centenari del naixement de Sartre, podríem tornar a formular la mateixa pregunta per estudiar de nou l'obra sartriana a la llum de l'interès per la possible «actualitat» de Sartre, que pressuposa, certament, quan ens preguntem pel que «queda de Sartre».

No obstant això, no és aquesta l'òptica que prendrem en aquest treball, destinat a considerar la relació de Sartre amb el moviment de la filosofia intercultural que es desenvolupa en els nostres dies², almenys no en el sentit que el pot entendre algú que, amb esperit de comptable, veiés en la pregunta pel que «queda de Sartre» només un motiu per a fixar els saldos positius i negatius i decidir així què és l'encara «actual» en l'obra sartriana. No ens interessa pas fer un balanç. Ens interessa més aviat fer justícia a Sartre com a filòsof que, superant l'horitzó de comprensió eurocèntric que marcava de fet la normalitat filosòfica del seu temps, va saber obrir importants perspectives hermenèutiques per al diàleg intercultural; però també com a actor polític compromès amb la lluita per la defensa dels drets de la cultura de l'altre.

Per això, en el títol d'aquest treball, parlem de Sartre com a precursor de la filosofia intercultural. Ara bé, què significa, en concret, aquest intent?

Si tenim en compte que per filosofia intercultural es comprèn aquell vessant de la reflexió filosòfica contemporània en el qual

1. Cf. *Libération*, núm. 2825, 23/. 24.6.1990, pp. 19-30.

2. Per a una visió de conjunt sobre la història i l'estat actual del desenvolupament de la filosofia intercultural, vegeu el nostre estudi «Supuestos, límites y alcances de la filosofía intercultural», en *Diálogo Filosófico* 51 (2001) 411-426.

s'articula avui de forma sistemàtica la mil·lenària exigència del reconeixement real de l'alteritat de l'altre i en el qual, a més, com a conseqüència de l'anterior, es tracta de desenvolupar una resposta teòrico-pràctica davant el repte actual de destrucció de la diversitat cultural amb què s'enfronta la humanitat davant l'expansió imperial de la cultura occidental capitalista neoliberal³, es pot dir llavors que l'intent de fer justícia a Sartre avui, considerant-lo precisament com una anticipació de la filosofia intercultural, representa una manera concreta de dialogar amb el seu pensament com una part del nostre propi present, és a dir, com un element important d'un present històric que, per haver heretat, i fins i tot agreujat, molts dels problemes de què es va ocupar Sartre -com, per exemple, el racisme, l'exclusió de l'altre, el predomini d'una falsa universalitat opressora de les diferències, etc.-, necessita realment dialogar amb la seva filosofia per a comprendre millor la situació actual, tant en el nivell dels problemes com en el de les possibles perspectives de solució.

L'intent de vincular el pensament i l'acció política de Sartre amb el programa teòrico-pràctic que propugna avui la filosofia intercultural no respon, per tant, a l'interès de «reactualitzar» o de «rescalfar»⁴ Sartre, ni molt menys a l'interès d'«assimilar-lo» per poder comptar amb un «padrí» famós. Es tracta, més aviat, de llegir Sartre amb i des dels problemes del nostre temps i, molt especialment, a partir d'aquells problemes que tenen a veure amb el desafiament d'un veritable diàleg intercultural amb l'altre en el context d'un món històric profundament desequilibrat i asimètric. O, si ho preferiu, es tracta de llegir amb Sartre el nostre present i fer-li justícia en reconèixer-lo com un interlocutor que ens acompanya en la tasca de buscar una alternativa de convivència intercultural enfront de l'amenaça de la uniformització que representa la cultura dominant avui amb la seva tramposa universalitat.

Som conscients, per altra banda, que davant el nostre intent de vincular Sartre amb la proposta de la filosofia intercultural, malgrat que ja ha estat estudiat en altres investigacions⁵, es pot objectar que, de fet, es tracta d'un aspecte marginal de l'obra filosòfica sartriana. Es pot pensar, en efecte, que, admetent com a donada i justificada aquesta vinculació, hauria de considerar-se com un moment secundari en comparança amb els «grans» temes de què s'ocupa Sartre en les seves obres filosòfiques més importants (*L'être et le néant*, *Critique de la raison dialectique* o *L'Idiot de la famille*), com ara el problema de la consciència, de la vida moral autèntica, de la racionalitat dialèctica o del subjecte de l'acció històrica.

Conscients d'aquesta possible objecció, volem advertir finalment que per a nosaltres, en contra del que pugui semblar a pri-

3. Vegeu, per exemple, les actes del IV Congreso Internacional de Filosofía Intercultural, en Raül Fornet-Betancourt (ed.), *Interaction and Asymmetry between Cultures in the Context of Globalization*, Frankfurt/M. 2002.

4. Es recordarà que ja Hegel havia advertit sobre el poc sentit que tenen els intents de «rescalfar» una filosofia passada. Cf. G.F.W. Hegel, *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*, en *Werke in zwanzig Bänden*, tom 18, Frankfurt/M. 1971, pp. 66ss.

5. Vegeu, per exemple, l'estudi de Heinz Kimmerle, «Afrika - das Spiegelbild Europas? Von Sartres dialektischer Philosophie der Dekolonisierung zu den Ausgangspunktingues interkulturell philosophischer Dialoge», en *Polylog* 4 (1995) 75-84; i la recent obra de Rainer Ernst Zimmermann, *Jean-Paul Sartre interkulturell gelesen*, Verlag Traugott Bautz, Nordhausen 2005. Vegeu a més el meu recurs a Sartre en el meu llibre *Filosofia Intercultural*, Editorial de la Universidad Pontificia, Mèxic 1994.

mera vista, la qüestió intercultural és una problemàtica l'explicitació de la qual s'anticipa en l'obra de Sartre i que la seva anàlisi teòrica a més, lluny de constituir un assumpte tangencial o perifèric de la seva filosofia, representa un dels veritables eixos centrals de la seva obra, així com una de les línies teòrico-pràctiques on amb més claredat es pot comprovar una preocupació mantinguda i continuada del pensament sartrià, des dels escrits sobre el «problème noir» als Estats Units fins a les entrevistes amb Benny Lévy⁶. És més, precisament la interpretació que volem defensar en el present estudi llegint Sartre com a precursor de la filosofia intercultural, l'explicitació de la qüestió intercultural, que en Sartre –com convé subratllar– és inseparable del seu compromís polític a favor de les lluites d'alliberament dels pobles del Tercer Món i de les minories oprimides, és en el fons una conseqüència necessària de la seva concepció de l'ésser humà com a llibertat, o sigui de la idea que serveix de pedra angular en l'arquitectura de tota la seva filosofia. És la llibertat, més exactament, la idea de l'afirmació de la llibertat com a horitzó de la realització autèntica de l'ésser humà, sense discriminació de cap tipus!, i com a exigència d'universalitzar un ordre sociopolític en el qual els éssers humans, per respecte a la seva llibertat, es reconeixen i es tracten com a iguals, el que impulsa Sartre a tematitzar la qüestió intercultural en termes precisament d'una dimensió inherent al desenvolupament i a la concreció històrica de la seva filosofia de la llibertat.

Com veurem tot seguit, els moments fonamentals que perfilen el caràcter específic de l'humanisme solidari de Sartre (la seva crítica de l'humanisme abstracte burgès, l'exigència del reconeixement ple de l'altre, la recerca d'una nova universalitat, etc.) són moments que poden i deuen ser considerats com a implicacions de la visió sartriana d'una humanitat fonamentada sobre el reconeixement de la llibertat i de la diferència.

2. L'humanisme solidari de Sartre com a projecte d'una universalitat intercultural

Com se sap, Sartre va haver de defensar molt aviat la seva filosofia de l'acusació del pessimisme històric i de la negació del valor de l'ésser humà. Concretament, la publicació de *L'Être et le Néant* va ser motiu perquè tant filòsofs marxistes com cristians li retraguessin la difusió d'una filosofia antihumanista i decadent. I se sap també que Sartre va respondre als seus crítics en una conferència pública, en 1946, anunciada i publicada amb el títol expressiu i programàtic de *L'existentialisme est un humanisme*⁷.

Comencem recordant aquest debat perquè ens interessa assenyalar d'entrada que, quan parlem de l'humanisme solidari de Sartre, no reservem aquest títol per a l'etapa de la filosofia que es

6. Vegeu, per exemple, «Retour des Etats-Unis. Ce que j'ai appris du problème noir», en *Le Figaro*, 16-6 i 30-7-1945; i Jean-Paul Sartre / Benny Lévy, *L'espoir maintenant*, París 1991.

7. (Nagel) París 1946. Vegeu també Raül Fornet-Betancourt, «Defensa del existencialismo como filosofía humanista de la acción», en Ídem, *Introducción a Sartre*, Ediciones de la Universidad La Salle, México 1988, pp. 27-48.

desenvolupa en diàleg explícit amb Marx, sinó que també en caracteritzem la filosofia produïda en l'etapa anterior. Ens sembla que l'humanisme solidari de Sartre, que és certament històric i dialèctic, descansa sobre una matriu existencialista. Dit d'una altra manera: mentre és una filosofia que subratlla la validesa insubstituïble del singular i d'allò contextual, d'éssers humans concrets i de situacions de vida localitzades, de la biografia i de la relació, en una paraula, de la contingència d'allò que és humà i les necessàries diferències, l'existencialisme és ja de per si mateix un correctiu important enfront de les filosofies que, situades massa ràpidament en l'universal, menyspreen el valor singular de l'alteritat i tendeixen al desenvolupament de sistemes uniformitzadors. L'afirmació existencial de la situació i de la contextualitat com a qualitats irreductibles de l'univers humà és d'aquesta manera una exigència de reconeixement de la diversitat i de la pluralitat. Reclamar la singularitat del que és humà és, en efecte, advocar per la diferència; cosa que significa, al seu torn, oposar-se a tot discurs totalitari que pretengui dissoldre o subsumir l'alteritat i la diversitat en una universalitat abstracta.

I se'ns permetrà d'assenyalar encara que subratllem aquesta matriu existencialista de l'humanisme solidari de Sartre perquè sovint s'argumenta que *L'Être et le Néant* és una obra antihumanista que anticipa la tesi de la «mort de l'home» en sentenciar que «l'homme est une passion inutile»⁸.

Sense pretendre negar l'evolució de Sartre de l'individualisme ambigu a la historicitat⁹, volem, no obstant això, fer valer contra aquesta típica interpretació de *L'Être et le Néant* que per a nosaltres és en aquesta obra on Sartre posa les bases del seu humanisme solidari. Perquè pensem que la ja tan citada sentència que «l'homme est une passion inutile» és el diagnòstic que fa Sartre de l'humanisme de la modernitat burgesa i capitalista. És a dir, la sentència de Sartre és el resum de la seva crítica a l'«humanisme» inviable i indesitjable d'un tipus d'ésser humà que, com assenyala expressament també Sartre, ha invertit la passió de Crist¹⁰, que és la passió per encarnar-se en la debilitat humana i ser «simplement» un ésser humà, per a projectar-se com un Déu; projecte que significa la ruptura originària de la solidaritat humana, ja que implica l'elecció d'una forma d'existència en solitari. Així Sartre critica el projecte de l'humanisme de l'ésser humà solitari que es vol solitari, i no solidari, per a ser precisament aquest híbrid «Homme-Dieu»¹¹, la consciència del qual no és la de ser una relació oberta sinó una substància fixa que dona raó de si mateixa.

L'ésser humà entès com una «passion inutile» és, per a Sartre, l'ésser humà de l'humanisme antropològic creat per la modernitat europea quan alimentava la consciència d'un ésser humà propie-

8. JEAN-PAUL SARTRE, *L'être et le néant*, París (Gallimard) 1973, p. 708.

9. Vegeu sobre això últimament: ALFREDO GÓMEZ-MULLER, *Sartre, de la nausée à l'engagement*, París (Félin) 2005; i Hans-Martin Schönherr-Mann, *Sartre. Philosophie als Lebensform*, München (Beck) 2005.

10. Cf. JEAN-PAUL SARTRE, *L'être et le néant*, ed. cit., p. 708.

tari del món i de la humanitat, és a dir, l'humanisme d'aquells que, per a l'eidètica de la «mauvaise foi» analitzada justament en *L'Être et le Néant*, busquen ser un «homme de droit divin»¹².

Aquest humanisme narcisista i excloent de la modernitat europea en la qual l'ésser humà admira la seva pròpia ombra en el mirall d'una universalitat abstracta, és l'humanisme que Sartre rebutja des de la seva concepció existencial de l'ésser humà¹³ i al qual oposa, a tot estirar des de 1946¹⁴, un humanisme contextual que s'expressa com a pràctica de solidaritat amb la fragilitat de la condició humana en les situacions històriques que mostren la seva irreductible diversitat.

Així, per tal de perfilar aquest altre humanisme de la solidaritat que es desprèn directament de la seva concepció existencial de la universalitat humana com un projecte obert que es construeix des de diverses singularitats i situacions¹⁵, Sartre ha d'entrar en diàleg amb la diversitat cultural que es manifesta concretament en la situacionalitat de la condició humana. És més, el pensar contextual i situacional li exigeix la defensa de l'alteritat de l'altre com a moment imprescindible en el camí de construcció d'un humanisme que substitueixi els principis lliberals formals de llibertat i igualtat per la pràctica de la justícia i la solidaritat.

En raó de la contextualitat i situacionalitat que són constitutives de la condició humana, el camí humà per a arribar a una universalitat que no oprimeixi cap alteritat és el camí de la solidaritat entre les diverses col·lectivitats humanes.

No obstant això, Sartre és conscient que en el context sociopolític de mitjan segle xx, marcat per les seqüeles del colonialisme i pels projectes de dominació neocolonial, el programa de construir una nova universalitat realment ecumènica ha de començar per una crítica severa de la política colonial i la ideologia subjacent: l'eurocentrisme.

La crítica del colonialisme i de l'eurocentrisme són, en realitat, l'altra cara del reclam del reconeixement ple de la humanitat de l'altre colonitzat. En això es mostra el veritable caràcter intercultural del plantejament sartrià, aquest procés crític deconstrueix l'ordre del discurs colonial doblement. D'una banda, fa emergir el colonitzat com un ésser humà lliure, portador d'una paraula pròpia, que parla a la seva manera de la condició humana en la seva cultura concreta; i, d'altra banda, sacseja l'etnocentrisme del colonitzador, això és, l'autoseguretat de la cultura europea en mostrar que l'altre colonitzat no solament és un intèrpret de si mateix sinó també del sistema colonial. Com a multiplicació de les interpretacions del món i manifestació de la polifonia humana, el reconeixement de l'altre colonitzat significa en concret el final del que Sartre va anomenar «l'âge d'or»¹⁶ del colonialisme, que vol dir el final

11. JEAN-PAUL SARTRE, *Ibid.*, p. 664.

12. Jean-Paul Sartre, *Cahiers pour une morale*, París (Gallimard) 1983, p. 103.

13. Cf. Jean-Paul Sartre / Benny Lévy, *L'espoir maintenant*, ed. cit., p. 36.

14. Vegeu, per exemple, Jean-Paul Sartre, *Réflexions sur la question juive*, París (Gallimard) 1946.

15. Es recordarà que ja en la seva conferència *L'existencialisme est un humanisme* Sartre insistia en la idea que l'existencialisme no nega la universalitat sinó la manera de concebre-la com una dimensió tancada i ja donada. Així aclaria: «... il existe pourtant une universalité humaine de condition» (ed. cit., p. 67), per a precisar després: «... il y a une universalité de l'homme; mais elle n'est pas donnée, elle est perpétuellement construite» (p. 70).

16. Jean-Paul Sartre, «Les damnés de la terre», en *Situations*, V, París (Gallimard) 1964, p. 167.

de l'eurocentrisme com a ideologia del monopoli d'interpretació de la història humana per part de la cultura europea.

Un dels primers textos en què Sartre analitza en profunditat aquest procés crític i intercultural és, sens dubte, *Orphée noir*, de 1948, on explica el trauma que significa per al blanc europeu l'experiència d'escoltar de cop i volta una paraula viva, no domesticada, que l'interpel·la, el «veu» i el converteix en un ésser interpretable i que ha de justificar-se, sense més, com qualsevol altre ésser humà. Heus aquí un passatge revelador d'aquest gir intercultural: «Voici des hommes debout qui nous regardent et je vous souhaite de ressentir comme moi le saisissement d'être vus. Car le blanc a joui trois mille ans le privilège de voir sans qu'on le voie; il était regard pur, la lumière de ses yeux tirait toute chose de l'ombre natale, la blancheur de sa peau c'était un regard encore, de la lumière condensée. L'homme blanc, blanc parce qu'il était homme, blanc comme le jour, blanc comme la vérité, blanc comme la vertu, éclairait la création comme une torche, dévoilait l'essence secrète et blanche des êtres. Aujourd'hui ces hommes noirs nous regardent et notre regard rentre dans nos yeux; des torches noires, à leur tour, éclairent le monde et nos têtes blanches ne sont plus que de petits lampions balancés par le vent»¹⁷.

Amb aquesta experiència, la cultura europea i el sistema colonial es veuen confrontats amb la insurrecció de l'alteritat conscient de la seva condició i de la seva identitat singulars, és a dir, amb una alteritat que reivindica que la hi reconegui en una universalitat històrica que ella també fa, justament amb la seva particularitat. Per això Sartre ens diu també que el reconeixement de la humanitat rebutjada del colonitzat implica acceptar que aquest afirmi la seva particularitat per la via extrema «de la séparation ou de la négativité»¹⁸ que, com mostra perfectament el moviment de la *négritude*, es pot condensar en un «racisme», però entès precisament com a mitjà per a evidenciar la mentida de l'universalisme abstracte d'una «humanité incolore»¹⁹ i impulsar el naixement d'una universalitat composta per la solidaritat entre les alteritats. Per aquest motiu Sartre parlà de la *négritude* exactament en termes d'un «racisme antiraciste»²⁰ i, per això mateix, la presenta en clau intercultural com un trànsit cap a l'«aurore de l'universel»²¹. Anteriorment ens havia dit: «Ainsi la Négritude est pour se détruire, elle est passage et non aboutissement, moyen et non fin dernière»²².

Però si per a l'altre colonitzat l'afirmació forta de la seva particularitat és com el moment transitori necessari per a entrar en el moviment d'universalització de l'humà²³, per al colonitzador, per a la cultura europea dominant, el reconeixement de l'altre i de la seva cultura com a expressió vàlida i necessària per a la construc-

17. Jean-Paul Sartre, «Orphée noir», en *Situations, III*, Paris (Gallimard) 1969, pp. 229-230.

18. JEAN-PAUL SARTRE, *Ibid.*, p. 237.

19. JEAN-PAUL SARTRE, *Ibid.*, p. 237.

20. JEAN-PAUL SARTRE, *Ibid.*, p. 237.

21. JEAN-PAUL SARTRE, *Ibid.*, p. 283.

22. JEAN-PAUL SARTRE, *Ibid.*, p. 281.

23. Vegeu, a més dels textos ja citats, JEAN-PAUL SARTRE, «Portrait du colonisé», en *Situations, V*, Paris (Gallimard) 1964, pp. 49-56.

ció d'una humanitat solidària suposa acceptar la seva deconstrucció com a centre del món i de la història, suposa retirar-se del centre i aprendre a veure's i deixar-se veure com una «regió» més, com una «situació» més de l'humà.

Aquesta és l'experiència que Sartre subratlla en un altre dels seus textos clau sobre les conseqüències interculturals del reconeixement de la cultura de l'altre, és a dir, de la seva dignitat humana. Ens referim al prefaci que escriu al llibre de Frantz Fanon *Les damnés de la terre*, on aprofundeix en el trauma que representa per a l'uropeu blanc l'experiència de percebre's com un «ésser vist» per l'altre (colonitzat), indicant justament que aquesta experiència ha de portar a l'acceptació, per part de la cultura dominant i de cadascun dels seus membres, de ser descolonitzats. Així ho escriu Sartre: «... nous aussi, gens de l'Europe, on nous décolonise: cela veut dire qu'on extirpe par une opération sanglante le colon qui est en chacun de nous»²⁴.

En el mirall de la mirada de l'altre, Europa veu els seus límits, els seus crims i contradiccions i, sobretot, la mentida del seu humanisme pretesament universal: «Il faut affronter d'abord ce spectacle inattendu: le strip-tease de notre humanisme. Le voici tout nu, pas beau: ce n'était qu'une idéologie menteuse, l'exquise justification du pillage, ses tendresses et sa préciosité cautionnaient nos agressions»²⁵.

El desemmascarament del racisme agressiu i sistemàtic d'aquest humanisme abstracte²⁶ que ha justificat l'aplicació colonial del *numerus clausus* al gènere humà²⁷ és, per altra banda, la condició teòrica i pràctica perquè la idea o, més ben dit, l'*ethos* alliberador de l'humanisme pugui ser repensat des de l'horitzó de la solidaritat entre les alteritats.

Per a Sartre, per tant, el reconeixement de l'altre en la seva humanitat concreta comporta una transformació radical de l'humanisme tradicional i, conseqüentment, la suposada universalitat. Si l'altre és també un ésser humà, cal acollir-lo com a co-constructor d'humanitat, i això vol dir, al seu torn, que la universalitat d'allò que és humà no es dóna per decret ni com una dimensió unívoca, sinó que es *fa*, i que es fa pluralment. Per aquest motiu l'exigència del reconeixement ple de l'altre, passant per la crítica de l'humanisme abstracte, condueix Sartre al replantejament de la idea de la universalitat. Diguem una paraula sobre això.

Reconèixer l'altre com a co-constructor de la humanitat de l'ésser humà en la seva cultura específica comporta, en efecte, reconsiderar la idea reguladora de la universalitat de l'humà a la llum d'una pluralitat de cultures contextuals que descentren la idea de la universalitat de tota tradició cultural determinada, per molt «clàssica» i «sublim» que s'hagi considerat, per a reformular-la justa-

24. JEAN-PAUL SARTRE, «Les damnés de la terre», ed. cit., p. 186.

25. Jean-Paul Sartre, «Les damnés de la terre», ed. cit., p. 186.

26. Cf. Jean-Paul Sartre, *Ibid.*, p. 87; i vegeu també el ja citat «Portrait du colonisé», ed. cit., p. 51.

27. Cf. Jean-Paul Sartre, «Les damnés de la terre», ed. cit., p. 175.

ment com un procés de comunicació i d'interacció entre alteritats situades i particulars. Per a Sartre es tracta, per tant, d'una universalitat que creix des del singular de les alteritats, i sense destruir la singularitat d'aquestes en aquest procés de creixement; és a dir, que no les subsumeix en una generalitat abstracta ni en una totalitat pretensament supracultural, perquè és universalitat de reciprocitat i de solidaritat.

Per aquest motiu Sartre adverteix expressament que no cal forçar el procés, volent ser universal massa ràpidament²⁸. Ben al contrari, es tracta d'aprendre a compartir el lent «mouvement de l'universalisation»²⁹ i la seva dolorosa dialèctica de sobrepasar la singularitat, però no a través de la negació sinó de l'afirmació del fons de particularitat que conté. Aquesta «universalisation lente»³⁰, de la qual ens parla Sartre, és un continu anar i venir, un procés d'intercanvi obert entre les particularitats i l'universal que, justament, es va fent possible gràcies a les pràctiques de solidaritat i de reciprocitat. De manera que en aquest procés d'universalització no se suprimeix el singular. Al contrari, el singular també creix en aquest procés, ja que el moviment d'universalització treu la seva força del fet que les particularitats puguin fer de l'universal una situació històrica per al seu propi desenvolupament. I aquesta permanència del singular, en la balança de la dialèctica entre afirmació i alteració (és a dir, creixement amb els altres), és per la seva banda la que evita que el procés d'universalització s'aturi o es perverteixi en desembocar en una universalitat descontextualitzada, estàtica i totalitària de poder tirànic sobre les particularitats.

Segons Sartre, en resum, en la universalitat que neix de les pràctiques de reciprocitat i solidaritat no hi ha contradicció entre singularitat i universalitat. Són les dues cares d'un mateix procés, del procés de la humanització de l'ésser humà³¹.

És evident, a la nostra manera de veure, que darrere aquesta concepció d'una nova universalitat solidària i d'orientació intercultural no hi ha solament la concepció sartriana de l'ésser humà com un «universal singular» –a què ja hem al·ludit–, sinó també la seva comprensió de la cultura. Per acabar aquest apartat, ens permetem, per aquest motiu, d'explicitar-la breument, ja que ajuda a calibrar millor la importància de Sartre com a precursor de la filosofia intercultural.

En primer lloc, volem subratllar que Sartre, fidel a la seva idea de la reciprocitat entre el particular i l'universal, entén que les cultures, com els éssers humans, són també processos contextuais i particulars. «La culture c'est –ens diu Sartre–, à mon sens, la conscience en perpétuelle évolution que l'homme prend de lui-même et du monde dans lequel il vit, travaille et lutte»³². I és d'aquest emmarcament contextual, d'aquest estar arrelat en la història con-

28. Cf. Jean-Paul Sartre, «Des rats et des hommes», en *Situations, IV*, París (Gallimard) 1964, p. 76.

29. Jean-Paul Sartre, *Ibid.*, p. 79.

30. Jean-Paul Sartre, *Ibid.*, p. 80.

31. Jean-Paul Sartre, «L'universel singulier», *Situations, IX*, París (Gallimard) 1971, pp. 152ss.

32. Jean-Paul Sartre, «La délimitation de la culture», *Situations, VII*, París (Gallimard) 1965, p. 323.

creta d'on ve la profunditat i el sentit de les creacions culturals. O, per dir-ho amb les mateixes paraules de Sartre: «La profondeur d'une œuvre vient de l'histoire nationale, de la langue, des traditions, des questions particulières et souvent tragiques que l'époque et le lieu posent à l'artiste à travers la communauté vivante où il est intégré. Qui comprendrait Mickiewicz sans connaître la situation de la Pologne au XIXe siècle? Nous, les Méditerranéens, ce que nous appelons avec tant de superbe 'civilisation gréco-latine', ce n'est que notre particularisme et la parenté de nos langues tant italienne ou espagnole que française»³³.

Però aquesta particularitat, que és característica, segons Sartre, de tota cultura humana, no tanca les cultures en un particularisme incomunicable, ja que es tracta d'una particularitat viscuda com a situació històrica i no com una construcció subjectivista que idealitza el particular. Entesa en sentit històric, la particularitat de les cultures és més aviat per a Sartre la condició de la comunicació entre elles i del fet que busquin la pròpia universalització. La particularitat «genera» universalització, i ho fa en un sentit doblement complementari. Doncs si, d'una banda, la comunicabilitat revela a l'altre aspectes desconeguts o ocults de si mateix i fa possible, d'aquesta manera, un millor coneixement de l'altre, tenim que, per altra banda, aquesta «alteració» de l'altre repercuteix sobre ella, ja que la seva interpretació per l'altre li revela al seu torn aspectes que no coneixia³⁴.

No és, doncs, la particularitat la que fragmenta o impossibilita el moviment d'universalització. Aquest perill neix de l'ús etnocèntric que es pot fer de la particularitat; perill que és real i veritablement fort en el cas del colonialisme europeu, perquè en aquest es declara imperialment que la particularitat occidental és l'universal. De manera que fora d'aquesta particularitat no hi ha cultura; ella és *la* cultura i en les seves fronteres la barbàrie està a l'aguait³⁵.

En segon lloc, volem insistir en la concepció històrica i dialèctica que té Sartre de la cultura. Certament que aquest aspecte ja està implícit en les consideracions que fins aquí ja hem fet. Però convé de subratllar-ho, perquè és summament rellevant per a comprendre la posició de Sartre com una veritable anticipació de l'intercanvi intercultural. I és que, com es veu per la definició de cultura ja citada, per a Sartre la cultura és un procés històrico-vital de pas del particular a l'universal i viceversa, en el qual l'ésser humà s'humanitza. Les cultures són processos històrics d'humanització, no pas fàbriques d'essències immutables. Per això canvien i són perfectibles. És cert que les seves tradicions i valors són un llegat que es transmet i s'hereta, però aquesta herència cultural no és un monument intocable, sinó que forma part del passat històric pel qual ens situem en la història i que refem en assumir la nostra par-

33. Jean-Paul Sartre, *Ibid.*, p. 324.

34. Cf. Jean-Paul Sartre, *Ibid.*, pp. 324ss.

35. Cf. Jean-Paul Sartre, *Ibid.*, pp. 325ss.

ticularitat en el present. Les cultures vénen de la història i tornen a la història. Són relacions, i no mons tancats.

Finalment indicarem, en un tercer lloc, que, segons Sartre, tota cultura, en el fons, ha d'entendre's com una funció al servei del desenvolupament de l'ésser humà i, molt especialment, de la realització de si mateix com un veritable «universal singular». Aquesta és la finalitat normativa davant la qual tota cultura ha de justificar-se. Amb aquesta idea Sartre dessacralitza les cultures i facilita l'intercanvi crític entre elles, ja que tenen una finalitat que les transcendeix a totes, a saber, fomentar la realització de l'ésser humà en la seva singularitat i universalitat.

3. Observació final

Les reflexions anteriors, com dèiem al principi, han volgut mostrar per què és important avui continuar dialogant amb Sartre, considerant de manera especial la seva aportació a la comunicació intercultural. Pensem que, en aquest aspecte, la seva obra té encara moltes coses a dir-nos i que és en aquest sentit un interlocutor vàlid en el desafiament a l'hora de comprometre's en la tasca de construir una universalitat solidària i de relacions simètriques entre les alteritats que componen la nostra diversitat cultural.

A més, en el plantejament històrico-dialèctic de Sartre, troba la filosofia intercultural una pista metodològicament important per a no perdre el rumb de la història concreta caient en un culturalisme abstracte i inert.

RAÚL FONET-BETANCOURT

Director de la secció d'Amèrica Llatina de
l'Institut de Missionologia de la Universitat d'Aachen
[fornet@mwi-aachen.org]

[Traducció d'IGNASI ROVIRÓ ALEMANY]